

TOESPRAAK EKKLESIA AMSTERDAM zondag 15 april 2018

De aarde verwelkt

Colet van der Ven

Mijn vriend Daniel, acht jaar oud, toverde vorige maand ineens een zelf geschreven manifest tevoorschijn. 'Grondwet' stond er in onhandige letters boven. Zijn grondwet bevatte negentien regels. Een kleine bloemlezing: 4: geen racistische dingen zeggen 7: iedere ouder mag niet zijn kind slaan 15: een basisschool moet evenveel geld krijgen als de middelbare school, dat is 2500 euro 19: lief zijn voor de aarde want daar gaat het niet goed mee. Hij kijkt naar het jeugdjournaal, Daniel, maar wat heeft hij daar gezien? De massa dode vlinders in Zuid-Amerika? De smeltende ijskap op de Noordpool? De droogte in Soedan?

In de speelfilm *Blade Runner 2049* wonen mensen in een hyper-technologische stad en eten ze kunstmatig voedsel. Het omringende platteland is dode, dorre grond, zonder een strookje groen, met hier en daar een verweesde, versteende boom. Dit is wat er gebeurt als we teveel vragen van onze planeet, lijkt het landschap te willen zeggen. Inmiddels heeft de film steeds minder weg van sciencefiction en steeds meer van een profetische documentaire. Of, zoals we net lasen: 'Het land is een woestijn geworden, een aanfluiting voor altijd en eeuwig. Iedereen die door hun land trekt schudt verbijsterd het hoofd.'

Volgens de wetenschap zijn er negen ecologische grenzen die de mensheid niet kan overschrijden zonder negatieve gevolgen voor haarzelf en de planeet. Zoals de maximale hoeveelheid water die we kunnen onttrekken aan grond en rivieren voordat de natuur structureel water tekort heeft, en onze voedsel- en watervoorziening in de knel komt, zoals op dit moment gebeurt in Kaapstad. De mensheid is al vier van de negen grenzen gepasseerd. Aarde deze, enig denkbare, wat behandelen we je onbarmhartig.

Maar tegenover de milieuactivisten die code rood hebben afgeroepen en de stormram gehesen, staan de klimaatsceptici die dat alarm afdoen als veel geblaat en weinig wol. Alleen: die scepsis is vaak ingegeven door eigen gewin. Klimaatverandering is nu eenmaal niet los te zien van sociaal-maatschappelijke en economische kwesties, van armoede en rijkdom. In dat opzicht is de tekst van Jeremia letterlijk profetisch. Want het was toen niet aan de orde dat de sneeuw van de rotsen van de Libanon zou verdwijnen of dat koud en droog water uit een verre bron op zou drogen door klimaatverandering. Maar de achterliggende boodschap van Jeremia is dat alles met alles samenhangt. Het voorbijgaan aan wetten verwoest de stad. Sociaal onrecht doet de aarde wankelen. Gerechtigheid doet de steppe bloeien.

Slechts twee procent van de Nederlanders noemt de klimaatverandering een van de grootste maatschappelijke problemen van onze tijd. Dat is niet veel. Maar zou het ermee te maken kunnen hebben dat een duurzame levensstijl bijna onvermijdelijk is voorbehouden aan een gegoede bovenlaag? Subsidies die bedoeld zijn om milieuvriendelijk gedrag te stimuleren, stromen vaak naar hogere inkomens. Die kunnen het zich veroorloven om te investeren in zonnepanelen en een elektrische auto. Niet voor niets staan de laadpalen voor die auto's bijna alleen in de rijkere buurten. Mensen die geen geld hebben voor zo'n zuinige auto moeten extra milieuheffingen betalen op hun vervuilende voertuigen. Nog een voorbeeld. Door de vaak slechte isolatie van sociale woningen valt de energierekening van huurders hoger uit dan die van de bezitters van dure koopwoningen. Wonderlijke paradoxen. Onrechtvaardige paradoxen.

Een illustratie van een andere orde uit Rotterdam: de gemeente had bedacht dat de publieke ruimte groener moest, legde parkjes en groenstroken aan en plantte bomen. Maar in een achterstandswijk plakten ze een levensgrote poster van een bos op een blinde muur. Dat volstond, vonden ze.

Ook bij mij, moet ik tot mijn schande bekennen, stonden klimaat en milieu niet hoog op mijn prioriteitenlijstje. Probeerde ik erop te letten geen licht te laten branden, kwam ik langs het Westland waar 's nachts de hemel in brand lijkt te staan door enorme gigantische lampen. Elke nacht weer. Wat had het uitdraaien van die drie lampjes van mij dan voor zin? Maar, zoals laatst de Denker des Vaderlands terecht opmerkte in deze Ekklesia, dat is defaitistisch denken. Weliswaar is elke bijdrage die we leveren niet meer dan een korrel zand en individueel verwaarloosbaar, maar collectief groeien al die korrels zand op een bepaald moment uit tot een grote berg, en dat is cruciaal.

Iemand die al decennialang aan de bel trekt over de koers die onze wereld uitgaat, maar in haar laatste boek de sirene op orkaankracht laat afgaan, is de Canadese onderzoeksjournaliste en klimaatactiviste Naomi Klein.

Het activisme zit Klein in haar genen. Haar ouders verhuisden uit protest tegen de oorlog in Vietnam in 1967 naar Canada, waar ze in 1970 werd geboren. In haar pubertijd ging haar aandacht vooral uit naar merkkleding en make-up. De kentering kwam toen haar moeder een beroerte kreeg en zwaar gehandicapt raakte. Naomi, zeventien jaar oud, zorgde samen met haar broer en haar vader voor haar moeder. Over die periode zegt ze: 'De enige manier om consumentisme en ijdelheid een gezonde plek in mijn leven te geven, hoewel ik er nooit geheel van af zal raken, was door geïnteresseerd te raken in andere zaken.' En ze raakte meer dan geïnteresseerd in tal van andere zaken. Ze was niet zo lang geleden in Amsterdam en ze praat zoals ze schrijft: in een sneltreinvaart, alsof de duvel haar op de hielen zit. Dat zit hij ook en zij noemt hem Donald Trump.

Er circuleert een filmpje op Youtube waarin kinderen wordt gevraagd wat ze van Trump vinden. 'Geweldig,' zegt een jongetje van een jaar of vijf. 'Waarom geweldig?' vraagt de interviewer. 'Hij heeft de wereld gered.' 'O ja, waarvan?' Het jongetje denkt diep na en zegt dan: 'Van harmonie.'

Naomi Klein zal het daarmee eens zijn. In haar laatste boek, *Nee is niet genoeg*, schijft ze dat Trump een monster van Frankenstein is, waarvan de ledematen zijn samengesteld uit alle rechtse geloofsartikelen in Noord-Amerika. Maar ze laat ook zien dat Trump niet op zichzelf staat. Het feit dat hij tot president kon worden gekozen, is onlosmakelijk verbonden met de waarden die de laatste decennia meer en meer onze samenleving hebben bepaald. Dat inheligheid goed is. Dat de markt heerst. Dat witte mannen beter zijn dan de rest. Dat de natuur geplunderd mag worden. Dat de kwetsbaren hun lot verdienen en een procent van de mensheid hun gouden torens. Dat we omringd worden door gevaar en alleen op onszelf moeten passen.

Ze ziet een verband tussen machtige mannen, die vinden dat ze het recht hebben om het lichaam van een vrouw te gebruiken, en de wijdverbreide opvatting dat mensen het recht hebben datzelfde met de aarde te doen.

We moeten afrekenen met dat denken, zegt Klein. Afrekenen met de verheerlijking van miljonnairs, met structureel racisme, met het verwoesten van de planeet. Deze lieve aarde, die wij gekregen hebben om te behoeden en te beschermen, is niet onverschillig. Gaia, de

mythologische naam voor de aarde die 'organisme' betekent, heeft zich lang veerkrachtig getoond, maar dreigt nu uitgeput en afgeleefd te raken. 'De aarde kwijnt in verwelking.' Wij zeggen wanneer we verontrust zijn: mijn hemel. De Zuid-Afrikanen zeggen wanneer ze verontrust zijn: mijn aarde. Op de een of andere manier komt dat laatste me passender voor.

Zoals al haar boeken vonkt en vlamt ook dit betoog van Klein. Tegelijkertijd is er een nieuwe toon te beluisteren. Lang heeft Klein gedacht dat in verzet komen genoeg was, maar van dat standpunt is ze radicaal teruggekomen. Zo radicaal dat ze er zelfs de titel van haar boek aan heeft gewijd: *Nee is niet genoeg*. Mooi vind ik. Na elk nee 'en toch' zeggen en dan een ja bedenken, dat is de kunst.

Dat wonderschone 'en toch' waarin de menselijke veerkracht en denkkraft zich openbaren. Die twee woorden waarin besloten ligt dat we andere kanten op kunnen. Dat de toekomst open is, ondanks de sporen die het verleden heeft nagelaten. Dat wij niet alleen iemand zijn, maar ook iemand kunnen worden. Dat een crisis kan uitdagen. Ons ertoe kan aanzetten om anders om te gaan met rijkdom, met de aarde, met de ander. En dan van 'en toch' naar een 'ja'. Wie zich dagdromend een voorstelling durft te maken van de gewenste toekomst, weet bij het ontwaken welke kant hij op wil, en kan beginnen met het zetten van een eerste stap.

En dat is wat Naomi Klein doet. Ze zegt nee, en concentreert zich vervolgens op het 'en toch' en dan op een 'ja'. Ze analyseert niet alleen waar we vanaf moeten, maar stelt ook de vraag: waar willen we naar toe? En hoe komen we daar?

En op dat punt maakt ze een verrassende wending in haar betoog. Hoe komen we tot een alternatief voor een samenleving waarin de economische, sociale en klimatologische verhoudingen zijn scheefgegroeid? Om te beginnen, zo zegt ze, door zelfanalyse. En dan vult ze die zelfanalyse verder in met: door 'onze innerlijke Trump' de kop af te hakken.

Onze innerlijke Trump? Mijn innerlijke Trump? Misschien dat velen van u, net als ik toen ik dat las, nu denken: geen idee waar die van mij zich schuilhoudt. Maar als ze vervolgens toelicht wat ze bedoelt, weet ik meteen waar hij huist. Onder de innerlijke Trump verstaat ze: de vooroordelen die me aankleven; anderen die hetzelfde werk doen niet beschouwen als bondgenoten, maar als concurrenten; de neiging om iemand met wie ik het oneens ben, te kleineren; denken vanuit eigenbelang, egocentrisme. De verandering van de wereld begint bij een grondig kijken naar en onder handen nemen van jezelf. Het is preluderen op een oeroud thema. Zo oeroud misschien wel omdat het zo waar is?

Maar als we die eerste stap hebben gezet, die zelfanalyse voltrokken, wat is dan de stap naar de wereld?

In Kleins ogen: het mobiliseren van de betrokken meerderheid. We kunnen niet wachten tot de perfecte politicus zich aandient, we moeten zelf aan de slag. Ze nam in Canada in 2015 het voortouw en was een van de aanjagers van *Leap*, de sprong: een beweging van wetenschappers, milieuactivisten, mensenrechtenvoorvechters, inheemse groepen en feministen. Samen stelden ze een manifest op. Kernpunt van het manifest: solidariteit, solidariteit en nog eens solidariteit; sociaal en economisch. De ander niet kleineren op grond van ras of sekse, zwaardere belastingen voor de hogere inkomens. Het is een pleidooi voor een integrale aanpak van de problemen die de aarde bedreigen onder het motto van Jeremia: 'Alles hangt met alles samen.' De beweging wil een hoopvol alternatief schetsen als tegengif tegen de haat en angst die de Trumps van deze wereld vertegenwoordigen. Het

document is door honderden organisaties omarmd en wordt volop gebruikt om de politiek op alle niveaus te beïnvloeden. Een bemoedigend teken.

De laatste bepaling van de grondwet van Daniel luidde: we moeten lief zijn voor de aarde, want daar gaat het niet goed mee. De laatste zin van Kleins boek luidt: dit is het moment om de sprong te wagen. In meer bijbelse termen: de tijd is vol, keer je leven om. De mogelijkheid om de wereld, jezelf, tot een betere woonplaats te maken, dient zich zonder ophouden aan. We kunnen elk moment opnieuw beginnen.

En we hoeven het niet alleen te doen. We hebben elkaar, deze gemeenschap, om vertroosting en bemoediging te vinden. Om na een toespraak over de wereld die tot een wildernis dreigt te verworden met elkaar te zingen: 'De wildernis zal bloeien als een roos.' Laten we bouwen aan en vertrouwen op dat visioen van een nieuwe aarde - deze enig denkbare, rond en blauw in de ruimte - waar brood en liefde en recht en waardigheid is voor al wat leeft. Waar alles voor allen is en niemand meer niemand. Zo moge het zijn.